

Za Viliamom Turčánym (1928 – 2021)

Lenka Rišková

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2021.68.4.7>

ORCID: 0000-0001-9465-3712

Desiatego mája 2021 zomrel majster básnického umenia a skutočný filozof poézie, PhDr. Viliam Turčány, CSc., Dr.h.c. – literárny vedec, básnik, prekladateľ, vysokoškolský pedagóg, človek veľkého ducha. Odkaz jeho práce i osobnosti je v mnohých oblastiach zásadný. Možno ho charakterizovať nielen ako ohromujúcu sumarizáciu výsledkov dôsledného materiálového výskumu, ale zároveň aj ako inšpiratívnu a stále aktuálnu výzvu k nasledujúcemu bádaniu. Viliam Turčány bol vskutku neobyčajným zjavom v slovenskej literatúre a slovenskej literárnej vede. Profesorka Eva Fordinálová raz pôsobivo vystihla, že kľúčovým slovom jeho práce bolo SLOVO – úcta k slovu a vnímanie slova ako daru. Jeho básnická tvorba, prekladateľská činnosť (úzko spätá s priam dôverným vzťahom k jazykom, z ktorých prekladal) i vedecká práca tvoria vzácnu jednotu. V jeho osobe dokonale splynul vedec s básnikom a jeho slová – či už odeté do šatu básne, alebo vedeckej štúdie – vždy nadchýnali celého človeka, rozum aj dušu. Podľa profesora Daniela Škovieru bol Viliam Turčány básnik i človek hodný riešpektu, v ktorom sa harmonicky zlúčil talent s učenosťou, bol poeta *natus* aj *doctus*.

Viliam Turčány sa narodil 24. februára 1928 v Suchej nad Parnou. V rokoch 1948 – 1952 absolvoval štúdium na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave odbor slovenský jazyk a literatúra – francúzsky jazyk a literatúra. Nasledujúcich tridsaťšesť rokov (1952 – 1988), vrátane dvojročného pôsobenia na poste lektora slovenskej a českej literatúry na univerzite v Neapole v rokoch 1972 – 1974, venoval svoj bohatý tvorivý i výskumný potenciál Slovenskej akadémii vied. Bol vedeckým pracovníkom Literárnovedného ústavu SAV, ktorý sa neskôr premenoval na Ústav slovenskej literatúry SAV. V roku 2013 sme ho na tomto pracovisku privítali pri príležitosti jeho osemdesiatych piatych narodenín, keď sa na jeho počesť konal vedecký seminár pripomínajúci mnohé oblasti jeho rôznorodej literárnovednej i umeleckej aktivity. Posledný raz bol u nás v roku 2014 ako hosť seminára Pamäť literárnej vedy o Jozefovi Ambrušovi.

Doménu literárnohistorického bádania Viliama Turčányho bol bezpochyby výskum verzológie a historickej poetiky. Svoj prehľad v dejinách európskej poézie od antiky cez taliansku a francúzsku renesanciu po modernu potvrdil

458 mnohými publikáciami. Známe sú predovšetkým jeho štúdie vydané v dvoch zväzkoch pod súhrnným názvom *Cestami poézie* (2003). V pôsobivých analýzach a pozorných interpretáciách diel antických, renesančných i klasicistických básnikov poukázal na zásadné paralely medzi európskou a domácou slovenskou literatúrou. Na základe prekladu Eugena Paulinyho prebásnil zo staroslovienciny do modernej slovenčiny *Proglas* od Konštantína Filozofa (1996, 1998, 2004, 2013). Súbežne venoval *Proglasu* a odkazu Konštantína Filozofa niekoľko interpretačných a výkladových štúdií a článkov. Osobitné miesto v jeho výskume mal však bezpochyby Ján Hollý – vôbec prvou vedeckou prácou Viliama Turčányho bola práve kniha *Na krásnú zahradu Hollého Jána* (1972) a neskôr nasledovala kritická edícia *Hollý vo výbere a interpretácii Viliama Turčányho* (1976). V monografii *Rým v slovenskej poézii* (1975) zase sledoval vývin rýmu od najstarších čias po jeho podoby v medzivojnovnej avantgardnej poézii. Veľká časť výsledkov jeho dôsledného výskumu z oblasti literárnej histórie, poetiky či umeleckého prekladu je dostupná v časopiseckých štúdiách.

Obdivuhodná bola aj Turčányho prekladateľská činnosť, v ktorej naplno využil bohatý potenciál filologicky a esteticky erudovaného literárneho vedca. Početné sú najmä jeho preklady z poézie talianskych renesančných, no tiež antických básnikov. V spolupráci s Jozefom Felixom pripravil preklad Danteho *Božskej komédie*, časti *Peklo* a *Očistec* preložili spoločne (1964, 1982), na preklade tretej časti *Raj* pracoval Viliam Turčány po smrti Jozefa Felixa už sám (vydal ho v roku 1986). S Jozefom Felixom spolupracoval aj pri preklade výberu zo stredovekých provensálskych básnikov *Danteho Trubadúri* (1972) a pri básnických výberoch Michelangela Buonarrotiho *Tebe to, láska, hovorím* (1963) a *Som ako mesiac* (1975). Okrem toho vydal preklady z talianskej renesančnej lyriky *Trochu si spolu pohovoríme, láska* (1968), z tvorby básnikov takzvanej sicilskej školy *Ó, svieža ruža voňavá* (1972) a pripravil aj antológiu talianskej lyriky od stredoveku po 20. storočie *Vy jasně sladké vlny* (1978). Z francúzskych básnikov Turčánymu učarovali Pierre de Rostand a Sully Prudhomme. Z antickej poézie pripravil zase výber z Ovidiových *Metamorfóz – Premeny* (1970), Vergíliove *Bukoliky* (1993) a v edícii pre mládež jeho *Aeneas*. Prekladateľské zručnosti prezentoval aj v knihách *Petrarcov vavrín* (1974) a *Podľa vód a voľných polí* (1978). Obsiahly výber z prekladateľskej tvorby Viliama Turčányho vyšiel v knižnom súbore *Preklady* v roku 1980.

Ako básnik debutoval Viliam Turčány zbierkou *Jarky v kraji* (1957). Nasledovali zbierky *V toku* (1965), *U kotvy* (1972), *Oliva* (1974), *Aj most som ja* (1977) s príznačným palindrómom v názve, výber *Piesne* (1978) či zbierka sonetov *Venuše slovenského praveku* (1979, v spoluautorstve s Jozefom Vladárom). V knihe *Rozhovor* (1984) jeho verše sprevádzajú kresby Vincenta Hložníka. Silné etické cítenie Viliama Turčányho reprezentuje zbierka *Srdce, DrSc.* (1987). Návratom ku krásam rodného kraja je súbor *Až do najďalších končín* (1988). V zozname jeho básnických zbierok nemožno prehliadnúť ani bibliofilské vydanie výberu *Učítelia Slovanov* (1990). Typickú hru s jazykom potvrdzujú aj ďalšie zbierky, opäť s palindrómom v názve: *Oheň z Neho* (1992), *Rada a dar* (1995), *Srdce zve a vyzváňa* (1998), *V okraje jarkov* (2000), *Obrazy, čiže Mária i rám* (2002). V roku 2018 vyšiel posledný výber *Dar*.

Viliam Turčány vnímal poéziu ako poslanstvo, a tak pristupoval aj k svojej práci – či už vlastnými veršami, alebo dôslednými analýzami básnických textov

poukazoval na zabudnuté hodnoty klasickej poézie. Vnímal ju s veľkou pokorou. Uvedomoval si jej obrovskú výpovednú hodnotu, ale aj schopnosť katarzie. Bola preňho prostriedkom osobného i celospoločenského očistenia, povznesenia ducha, a predovšetkým jasným ukazovateľom pravých hodnôt. No bola aj jeho vlastnou životnou cestou.

Prínos Viliama Turčányho pre rozvoj slovenskej kultúry bol mnohokrát ocenený na národnej i medzinárodnej úrovni. Z radu ocenení možno spomenúť Pribinov kríž I. triedy za prínos v literárnej vede a prekladateľstve (2002), Cenu Karla Čapka (1993), prekladateľskú Cenu Jána Hollého (1968, 1981, 1986), cenu prezidenta Talianskej republiky za rozvíjanie slovensko-talianskych kultúrnych vzťahov (2002), Cenu Zory Jesenskej za celoživotné prekladateľské dielo (2007) alebo výročnú cenu predsedu Národnej rady Slovenskej republiky (2012).

Vzťah Viliama Turčányho k poézii a vôbec k literatúre, no predovšetkým jeho vzťah k jazyku ako takému, ku klasickým jazykom a k jazykom veľikánov renesančnej poézie, a zároveň hlboký a úprimný vzťah a úcta k vlastnému jazyku a vlastnej literárnej tradícii, ktoré neustále potvrdzoval intenzívnym štúdiom, boli výnimočné a neopakovateľné. Bez zveličovania možno konštatovať, že jeho dielo predstavuje nielen pre slovenskú literárnu vedu, ale vôbec pre celú slovenskú spoločnosť jeden zo základných kameňov slovenskej kultúrnej identity.